

## גידול ירקות בעציץ שבחממה בשביעית

ראשי פרקים

הצגת השאלה

א. זריעה, נמיעה ונטיעת זרעים

ב. זריעה בתוך בית

1. בניית חממה

2. זריעה בחממה

3. הגדרת הבית

ג. עציץ נקוב

1. בדיני שבת

2. בדיני מעשר ושביעית

3. להלכה

ד. עציץ שאינו נקוב

ה. עציץ שאינו נקוב בבית

ו. אינו נקוב - מהו?

1. עץ וחרם

2. רצפה

ז. מסקנות הלכה למעשה

הצגת השאלה

שאלה: לפני מספר חדשים בנינו משק חי לילדי הקיבוץ (בכתות בית הספר היסודי). ברם, לא כולם אוהבים את הטיפול בבעלי חיים. על כן אנו זקוקים גם

לגידול ירקות וכדומה, שילדים אלה יוכלו לטפל בהם. חשבנו לבנות חממה באופן ששני קירות יהיו קירות צריף ושני קירות נוספים והגג יהיו מזכוכית. החממה היא גם משום מזג האוויר הסוער (גוש עציון) וגם משום ששמענו שדינה קל יותר בשביעית. האם יהיה מותר לזרוע, לנטוע, להשקות ולטפל בגידולים שבתוך החממה?

להלן התשובה.

### א. זריעה, נטיעה ונטיעת זרעים

ראשית, נבחין בין סוגי המלאכות על מנת לבחון אם יש הבדל בין זריעה לנטיעה.

איסור הזריעה בשנת השמיטה הוא מן התורה כאמור "שדך לא תזרע", והגמרא בתחילת מסכת מועד קטן (דף ג עמוד א) דורשת מן הפסוק הנ"ל כי דווקא המלאכות שנאמרו בו (שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור) אסורות מן התורה: "מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב".

מכאן למד הרמב"ם כי "המברך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות, מכים אותו מכת מרדות מדבריהם" (הלכות שמיטה ויובל פרק ראשון הלכה ד, וראה אף הלכה ה), והיינו שנטיעה אסורה מדרבנן ולא מן התורה.

לעומתו, סבור הר"ש (בפירושו למשנה במסכת שביעית פרק ב משנה ו) כי נטיעה אסורה מן התורה "דאמרינן בריש מועד קטן דזמירה בכלל זריעה, וכל שכן נטיעה דדמיה טפי לזריעה, ועיקר מלאכה טפי מזמירה כדמוכח בפרק כלל גדול (שבת דף עג עמוד ב) דזומר חייב משום נוטע". ועל דברי רבנו תם שסבור כמו הרמב"ם, כתב הר"ש "ולא יתכן כלל".

האמת ניתנה להיאמר שיש ראייה לדברי הר"ש במסכת גיטין (דף נג עמוד ב), שם מובאת מחלוקת תנאים לגבי מעשה שבת ומעשה שביעית "דתניא הנוטע בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר בשביעית בשוגג יקיים במזיד יעקור, ובשבת בין בשוגג בין במזיד יעקור. ולטעמיה תקשה לך היא גופה. מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא שבת ומאי שנת שביעית?"

יוצא מהגמרא מפורש שנטיעה אסורה בשביעית מן התורה. המעניין הוא שר"ש לא הביא גמרא זו כסיוע לדבריו. יתכן משום שסבור כי אפילו אם נטיעה גופה לא היתה אסורה מן התורה, כיון ששביעית עצמה וזריעה בשביעית אסורה מן התורה, קנסו גם את הדומים לה אף אם היו מדרבנן. יתכן שהוא סובר שכיוון שהגמרא דחתה את הקושייה ממילא אין ראייה, משום שיכלה גם לדחות ולומר שנטיעה אינה אסורה מן התורה, אלא שדי לה בתירוץ שנתנה, ויתכן שהוא סובר שניתן היה לומר שזו מחלוקת סוגיות ועיקר הסוגיא היא במועד קטן וכך יש לפסוק. לכן הוא רצה להוכיח שאף הסוגיא במועד קטן אינה יכולה לסבור שנטיעה אסורה רק מדרבנן.

הרב קוק (מבוא לשבת הארץ סימן ד עמוד יב) הביץ כי יש מהסוגיא בגיטין ראייה שנטיעה אסורה מן התורה, ולכן הוא חילק בין שני אופני נטיעה. יש נטיעה שהיא דרבנן וזוהי נטיעת שתיל, ענף וכדומה. ויש נטיעה שהיא דומה לזריעה והיא מדאורייתא אף לדעת הרמב"ם, וזוהי נטיעת גרעין או פרי. (לעצם החילוק הוא מביא ראייה מהמשנה בערלה פרק א משנה ט: "נוטעים ייחור של ערלה ואין נוטעים אגוז של ערלה").

עמדת החזון איש (שביעית סימן יז אות כ) הפוכה. הוא תמה איך יתכן שהרמב"ם יסבור שנטיעה דרבנן נגד גמרא מפורשת, ועל כן הוא מפרש את הגמרא במועד קטן שנטיעה בכלל זימור, וממילא אף הרמב"ם יסבור כן, ואת דבריו בהלכות ד"ה פירש: "אפשר דהוי בכלל אין מזהירים מן הדין ולפיכך אין לוקים על הנטיעה, אף על גב דהוי דאורייתא". דבריו קשים להולמם בפשט דברי הרמב"ם. גם לגבי נטיעת זרעים הוא לא קיבל את חילוקו של הרב, וכתב: "נראה דאף נוטע גרעין לא חשיב זורע".

יוצא לנו אם כן, שנטיעת גרעין היא ודאי מן התורה. הן לחזון איש הסובר שכל נטיעה אסורה מדאורייתא, והן לרב קוק הסובר שרק נטיעת גרעין אסורה מן התורה משום דמיא לזריעה. ואף על פי שלפי הסברנו לעיל מדוע לא הביא ר"ש ראייה לשיטתו מהגמרא בגיטין יוצא שאין הכרח לפירושו של מרן הרב זצ"ל, ומה עוד שלדעת החזון איש נוטע גרעין לא חשיב זורע, מכל מקום נראה דאין בידינו להכריע, ועל כן יש לומר שנטיעת גרעין היא כזריעה. ובמיוחד שהדעת נוטה שאף בכל נטיעה הדין כן. אף שהיה צריך להיות ספיקא דרבנן (בשביעית בזמן הזה) ולקולא וכמו שהכריע מרן הרב זצ"ל (משפט כהן סימנים עא-עג), מכל מקום נראה דיש להחמיר בנטיעה מצד הסברא, דאם זריעה אסורה וזמירה אסורה ושתייהן מן התורה, יש לאסוף אף נטיעה מן התורה ובדומה למה שכתב הר"ש. לכל הפחות במקום שאין שעת דחק גדולה. ועיין עוד בספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי עמוד

קא.

מכל מקום למדנו שדין נטיעה בנידון דידן, שאינו שעת דחק, כדין זריעה שאין להתיר אלא בתנאים שיבוארו להלן.

## ב. זריעה בתוך בית

### 1. בניית חממה

במשנה (שביעית פרק ב משנה ג) שנינו: "מזהמים את הנטיעות וכורכים אותם וקוטמים אותם ועושים להם בתים ומשקים אותם עד ראש השנה". ומשמע "עד ראש השנה אין, בשביעית לא" (לשון הגמרא במסכת עבודה זרה דף ג עמוד ב). ופירש הרמב"ם: "שעושים להם סככות כדי לשמרם מן הגשם בזמן שמזיקם, או מן השמש". היוצא מכאן הוא שלעשות חממות בשביעית אסור. הירושלמי מחלק בין חממה השומרת מנזקים, לבין חממה הגורמת לסביבה טבעית משופרת יותר, היינו בין העמדת הנטיעה על מקומה שלא תינזק (אוקמי) ולבין טיפוחה שתגדל יפה יותר (אברויי). דרך לשון הירושלמי שם: "מה בין המזהם לעושה לה בית? המזהם אינו אלא כמושיב שומר. בית עושה לה צל והיא גדלה מחמתן". ומפורש שם שלגבי מזהם בשביעית יש מחלוקת תנאים אם מותר, אבל בית שהיא גדלה מחמתו לכולי עלמא אסור.

מהרמב"ם בפירוש המשנה יוצא שאף להושיב שומר אסור בשביעית. אך בסוגיא המקבילה העבודה זרה (דף ג עמוד ב) מבואר שמשנתנו מחלקת בין אוקמי לאברויי, והעמידו משנתו באברויי, ומשמע שלהעמיד שומר מותר.

מכל מקום כל הדיון שם הוא בעשיית בתים בשמיטה, היינו להכניס את הירקות לחממה, או לבנות חממה מסביב לירקות. אין להביא מכאן ראיה לשאלת זריעה בתוך חממה קיימת. [ומה שכתב הרב זצ"ל בשבת הארץ קונטרס אחרון סימן ג כי "היה ראוי לפשוט מכאן דגם בתוך הבית אסורה העבודה בשביעית, דאי מותר מאי אכפת לי מה שגדלה מחמת הצל, מאחר שכבר עשה את הבית" אינו מובן לי. גם את דברי הרב פרנק זצ"ל (הר צבי שבכרם ציון עמוד צא) לא זכיתי להבין].

### 2. זריעה בחממה

בירושלמי, מסכת ערלה, פרק א סוף הלכה ב: "אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה. ופטור מן המעשרות דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה. ובשביעית צריכה דכתיב ושבתה הארץ שבת לה' וכתוב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור."

פירוש: בפסוקי ערלה לא מופיעה המלה שדה ועל כן אף נטיעה שבתוך בית חייבת בערלה. במעשרות מופיעה המלה שדה ולכן אילן שבתוך הבית פטור ממעשר. בשביעית מוזכר גם המונח שדה, שמשמעותו מצמצת כנ"ל, אך גם המונח ארץ, שמשמעותו כוללת, ולכן נשאר הירושלמי בצריכה, בספק לגבי שביעית בבית.

בפירוש פני משה על הירושלמי שם, סיים: "מסתברא דמספקא לחומרא" ויש לסייע לו מהך שהרמב"ם לא הביא דין זה כלל לגבי שמיטה, ומשמע שסובר שאין הבדל בין שדה לבית ובשניהם חל דין שביעית.

כך כתב גם הגאון הרב שלמה זלמן אוירבך (כרם ציון, פסקי הלכות שבסוף הספר פרק ג הערה זו): "כיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיא דירושלמי, קשה מאוד לסמוך על זה לקולא".

הגרש"ז אוירבך הביא גם ראיה מעניינת: "עיין גם במסכת מועד קטן (דף ג עמוד א) בפירוש רבנו חננאל דגמרא דריש מתיבת שדך שמיותרת (זה לשון רבנו חננאל שם בפירוש הגמרא: פירוש: הוה ליה למכתב לא תזרע, ואנא ידענא דאין זריעה אלא בשדה, שדך דכתב רחמנא למה לי? לרבות כל מלאכות שבשדה)" ואי ממעטינן מהכא בית, הרי לאו מיותר הוא כלל". יוצא שלדעת רבנו חננאל נפשט הספק לחומרא, ממלת שדך לא ממעטים בית, ואפשר ללמוד ממנה לרבות שאר מלאכות. אך לא כל הפוסקים סבורים כך. פאת השולחן (בבית ישראל) לסוף סימן כ כתב: "האחרונים הכריעו דשביעית בזמן הזה דרבנן, ולפי זה האיבעיא לקולא". וכנראה שאת סתימת הרמב"ם הוא אינו מחשיב, שיתכן שאף הרמב"ם הסתפק ולכן לא הכריע ולא כתב דבר.

הראי"ה קוק זצ"ל נטה גם כן להקל, אך בצורה מסויגת: "בשביעית בזמן הזה דרבנן יש להקל במקום הפסד" (שבת הארץ פרק א הלכה ג). ופירש הסתייגותו (קונטרס אחרון סימן ג), שהלא "ושבתה הארץ" זו מצות העשה שבשמיטה, ובה אין הגבלה של שדה, ואילו "שדך לא תזרע" זו מצות הלא תעשה, וזה הספק בירושלמי: "אצל מצות עשה דשביתה, דלא כתיב שדה, יש לומר דיש מצות עשה גם בנוטעו בתוך הבית, אף על פי שלא תעשה דשדך לא תזרע אין כאן... ולפי זה יש לומר דעל לא תעשה לא נסתפקו כלל, דוודאי ליתא, וכל עיקר הספק הוא רק על העשה. והיינו אם נאמר שמצות עשה דושבתה בפני עצמה קיימא, אז עובר בעשה כשעובד במה שנטוע בתוך הבית. אבל אם נאמר דעשה זה נאמר לעניין לא תעשה... אז אמרינן דמצוות עשה דשביתה הארץ היא דווקא בשדך... אם כן הוא דווקא בגלוי". יוצא מדבריו שכל הספק הוא על העשה, דאם הוא אמור רק במה שכלול בלא תעשה הוא

נגרר אחריו ואין איסור לא של עשה ולא של לאו לזרוע בתוך הבית, אבל אם העשה אינו נגרר אחר הלאו אזי יש עבירה על מצוות עשה בנוטע בתוך הבית, ולפיכך הסתפק הירושלמי רק בעשה, שהוא דרבנן בזמן הזה, וספקו להקל.

אבל יש אפשרות הפוכה להסברת הספק: "דכל עיקר הספק הוא רק אם יש בו לא תעשה, משום דאולי כיון שגילתה תורה שהעשה דתשבות לא בעינן דווקא שדה וכרם, הוא הדין דבלא תעשה הוא לאו דווקא, אבל מצות עשה יש לומר דוודאי איכא". ומשום כך מסכם הרב: "כיון שיש להסתפק שמא עיקר הבעיה היא אם עובר על לא תעשה, אבל בעשה אולי פשיטא דעבר... על כן אין להקל שלא במקום הפסד".

ברם, נראה לעניות דעתי דדבריו צריכים עיון, הלא מרן הרב זצ"ל הכריע קודם לכך (קונטרס אחרון סימן א) שהעשה לא בא להוסיף על הלאו (ולכן הכריח שאין איסור שבינת הארץ מצד העשה בעבודת נוכרים בה, וזאת משום שהלא תעשה לא חל עליהם). ממילא, אף אם זו היתה בעית הירושלמי, הלא לדעת הרב ז"ל יש לפשוט את הבעיה מן הבבלי ומן הפוסקים, ממילא נשאר לנו רק הספק על הלאו ונשארו בספיקא דרבנן ולקולא.

עוד יש להעיר, שמצד זה של הספק כפי שהגדירו הרב יוצא שלגבי העשה יש ודאי איסור בנטיעה בתוך בית, אבל מלשון הירושלמי משמע שיש ספק במצות השביעית בכלל אם היא קיימת אף בתוך בית, ואם בעשה ודאי יש איסור, אין ספק שעוברים על מצות שביעית.

מכל מקום דעת הרב קוק ז"ל ברורה להקל רק במקום הפסד, ואף שיש לשאול הלא תמיד איחור בנטיעה הוא איחור בקבלת פירות ואיכא הפסד, והיה ברעיוני לומר שהוא מיקל רק בזמירה ובקצירה אך לא בזריעה. אבל יש לדחות וכוונתו להקל לצורך פרנסה, אך להחמיר בכל מלאכה (לכל הפחות דאורייתא) לצורך נוי וכיוצא בו.

החזון איש (שביעית סימן כב אות א) עורך השוואה בין שביעית למעשר. כמו שבמעשר אומר הירושלמי שפטור משום שכתוב שך, ואף על פי כן כתב הרמב"ם (הלכות מעשר פרק א הלכה י) "ויראה לי שהוא חייב מדבריהם" הוא הדין נמי בשביעית. אף אם נפשוט את ספק הירושלמי לקולא, בכל זאת מצוות השביעית חלה אף בתוך בית מדרבנן. ואף שדעת הראב"ד שם שפטור אף מדרבנן, בכל זאת מלבד מה שרגילים אנו לפסוק כהרמב"ם נגד הראב"ד, במיוחד שביארו דבריו של הרמב"ם הרדב"ז והכסף משנה שם, גם אם נשאיר זאת כספק טען החזון איש שיש להחמיר, משום שעיקר הספק בוא בדאורייתא.

אמנם בתחילת דבריו הסביר החזון איש את דעת פאת השולחן שהקל בספק משום ש"אין ללמוד שביעית ממעשר. דאפשר דהקילו חכמים בשביעית משום חיי גפוש. וכיוון דדעת הראב"ד שם דגם במעשר לא חייבו חכמים, ולדעתו ז"ל ודאי לעניין שביעית לא גזרו חכמים טפי מדאורייתא, ואפשר דגם הרמב"ם מודה לעניין שביעית, והנידון בדרבנן, סתם הדבר להקל". אך אחר כך חלק עליו: "ועיקר היסוד של פאת השולחן ז"ל להקל בספיקא, לדידן אינו מוכרע. דיש לומר כיוון שעיקר הספק בדאורייתא ואזלינן לחומרא, ממילא גם לדידן אזלינן לחומרא. וגם יש לצדד שיש ספק ספיקא לחומרא..."

אך נראה לומר דלדעת פאת השולחן אין כלל מקום להשוות שביעית למעשר לעניין גזרה מדרבנן, ומשום כך לא הזכיר זאת כלל. במעשר כתב הרמב"ם שהנוטע בתוך הבית חייב מדרבנן, משום שחכמים חייבו מפני קביעות למעשר אף תאנה העומדת בחצר והוא הדין בבית. ולכן יש בבית עניין למעשר. אבל בשביעית אם אין חיוב מן התורה בבית, אין מקום כלל להתערבות חכמים לחיוב מדרבנן. (וראה מה שכתב החזון איש בסימן כו אות ד שאין להוכיח נגד הראב"ד מדין כלאי הכרם. ועיין עוד במה שכתב הגרש"ז אוירבך בכרם ציון הלכות פסוקות פרק ג הערה ז).

מכל מקום מסקנת החזון איש (סימן כב אות א, סימן כו אות ד) דאין להקל בבית. (אלא בעצין שאינו נקוב, להלן).

גם דעת הגרש"ז אוירבך (פסקי הלכות שם) להחמיר גם מן הטעמים שכתבנו לעיל וגם משום: "הא לא מצינו מאן דמפרש הך בעיא דירושלמי אף לעניין פטור דרבנן, אלא הראב"ד ז"ל, ואיהו הלא סובר (שמיטה פרק א הלכה יא) דשביעית בזמן הזה דאורייתא, ואם כן איך אפשר למנקט כקולי דמר ודמר".

נמצינו למדים כי אף על הראב"ד אין אנו יכולים לסמוך להקל. (ודלא כהחזון איש, שכתב שאם הראב"ד היקל במעשר כל שכן בשביעית. זה אינו, דיתכן דהיקל במעשר שהוא דרבנן, ויחמיר בשמיטה שהיא לדעתו דאורייתא). יתכן שהרמב"ם יקל בשמיטה, אך מסתמות לשונו משמע שלא. דעת רבנו חננאל נראית גם כן שלא להקל כפי שהוכיח הגרש"ז אוירבך, ואם כן מה שפשט פאת השולחן לקולא מחמת ספק דרבנן, מכל הראשונים משמע לחומרא, דיש דיני שביעית בבית, ולכן אין להקל<sup>1</sup>. ובפרט שדעת בתראי להחמיר, הלא המה החזון איש הרב פרנק (הר צבי שבכרם ציון סוף סימן יד) והגרש"ז אוירבך.

1. שמא יש להסביר אף בדברי מרן הראי"ה ז"ל. לא שהירושלמי הסתפק רק בלא תעשה, אבל בעשה היה ברור לו שעובר אף בנטיעה בתוך בית (לפי אותו צד). אלא יש להסביר הדברים:

אבל דבר חדש חזיתי בסוגיא שבת דף צה. למדנו שם: "התולש מעציץ נקוב חייב ושאינו נקוב פטור. ורבי שמעון פוטר בזה ובוה... אלמא נקוב לרבי שמעון כשאינו נקוב משוי ליה, ורמינהו רבי שמעון אומר אין בין נקוב לשאינו נקוב אלא להכשיר זרעים בלבד". והתלבטו הראשונים בפשר השאלה. וכתבו שם התוספות: "עוד פירש ר"י דהכי קאמר, אין בין נקוב לשאינו נקוב לעניין מעשר ופאה וכלאיים, דכיוון דכתיב בהו שדך וכרמך וכן במעשר כתיב היוצא השדה שנה שנה חשיבי תלוש, בין נקוב בין שאינו נקוב". ומדוע לא הוסיפו התוספות גם שביעית בכלל מצוות אלה? משום הספק בירושלמי.

אבל הרמב"ן כתב בשמם: "ורבותינו הצרפתים ז"ל פירשו דמעיקרא קא סלקא דעתך דלפוטרו מן המעשר ומדין שביעית קתני דנקוב כשאינו נקוב, משום דכתיב בהו שדה". מנה מפורש שביעית דכתיב בה שדה, כדי לחלק בין נקוב לשאינו נקוב לדעת רבי שמעון. ומשמע דפשט את ספקו של הירושלמי לקולא. גם דברי הרשב"א מטים כן, שכתב: "דקא סלקא דעתיה דאין בין נקוב לאינו נקוב דקתני, היינו לכל מילי דתלוי בארץ כגון כלאיים ומעשרות ושביעית ופאה, משום דכתיב בהו ארצך או אדמתך או שדה וכרם". אם כן גם הרשב"א מנה שביעית עם מצוות אלה, אלא שהוא במפורש הרחיב את הביטויים המראים קשר לאדמה גם לביטוי ארץ ואדמה, וארץ כתיבא בשביעית, וזה היה ספקו של הירושלמי.

ועל כן יש לומר אחד משנים. או שהרשב"א והרמב"ן לא הכירו את ספקו של הירושלמי, וממילא לא יכלו לפשוט אותו, אך מכל מקום חשובה לנו דעתם הרחבה שיש למעט משה דשביעית, אף שכתוב בה גם ארץ, או שאף ארץ ממעט. או אולי יש לומר שאחר שפשטו את ספקו של הירושלמי נתחדש לו להרשב"א דמעתה יש לומר שאחר שגילתה לנו התורה בביטוי שבשביעית שבא למעט מה שאינו שדה, נתחדש לנו אף שהמלה ארץ ממעטת, ולא להיפך.

מעתה יש מקום לומר שהרשב"א לא למד בירושלמי דנסתפק לו, אלא אדרבה שבשביעית היה פשוט לו שאין דינה תופס בית, ויתכן דלמד "ובשביעית צריכא?",

העובדה שהרמב"ם והפוסקים לא הביאו הך בעיא היא מפני שהיה ברור להם שעשה איכא וואין מכאן ראייה דהעשה כולל יותר מהלאו, משום ששאלת הירושלמי היתה שמא העשה גורר אף את הלא תעשה, ומסקנתם להתמיר היא שאף לא תעשה איכא. אלא שאם כן קשה דהיה לו להתמיר אף במקום הפסד. ואף דבעשה אין אדם חייב להפסיד את כל רכושו, מכל מקום היה צריך לומר שאין להקל אלא בהפסד מרובה. ועוד דאמרנו שהעשה גורר את הלא תעשה ואף לאו איכא. ברם, מכיוון שהדברים אינם מפורשים בפוסקים לאיסור, אלא נלמד זאת רק מכך שסתמו דבריהם, לא רצה הרב להתמיר והתיר בהפסד, אף בהפסד שאינו מרובה, והיינו שלצורך כלכלי התיר.



היינו: האם צריך לומר שפטור, ודאי כן, אחר שלמדנו במעשר שפטור משום דכתיב ביה שדה ודאי שדין שביעית אינו תופס בבית, דבשביעית יש שני מיעוטים, גם ארץ וגם שדה, גם בעשה וגם בלא תעשה.

מעשה יש לומר, דאין לנו ראייה ברורה לחייב דין שביעית בבית או לפוטרה. וכדמות ראייה וזכר לדבר יש לנו ברמב"ם ובר"ח לחייב, וברמב"ן וברשב"א לפטור. (מהראב"ד אין להביא ראייה כלל, אחר שיתכן שבשביעית סיבה ברורה לפטור, מצד שאולי למד כמו הרשב"א, מאידך שביעית לדעתו מדאורייתא.) ונשאר לנו ספק, לדעת פאת השולחן ספיקא דרבנן הוא ולקולא, ולדעת החזון איש עיקרו דאורייתא הוא ולחומרא, ולכתחילה יש להחמיר כר"ח דכל דבריו דברי קבלה וכהרמב"ם מאריה דארעא ומאריה דשמעתא, אך יתכן דיש להקל בעבודות דרבנן או אולי בדיני עציץ.

### 3. הגדרת הבית

מין הראייה זצ"ל (קונטרס אחרון שם) מסתפק אם צריך בית שיש בו ד' אמות אך דחה "דנהי דאינו בכלל בית (אם אין בו ד' אמות על ד' אמות), אבל מכל מקום מוצא הוא מכלל שדה". גם החזון איש זצ"ל (סימן כב אות א) סבר כן "גדר בית ודאי אין צריך בית דחייב במוזזה (היינו ד' אמות על ד' אמות), והדעת נוטה שהעיקר תלוי בכיסוי. ואולי צריך מחיצה י" טפחים גם כן.

יוצא שגם לא אכפת לן אם הגג הוא עגול או לאו, דכל כיסוי (ואף כיסוי ניילון) גורם שלא יחשב שדה. וכמו שכתב הרב פרנק זצ"ל (הר צבי שבכרם ציון סימן טו, סוף דיבור המתחיל ראיתי בספר חזון איש: "הנה כאן בירושלמי דמעשרות (פרק ה סוף הלכה ב: הזורע בבית והעביר הסכך שסכך על גביו) משמע דכל פטור בית רק בתקרה שלמעלה תליא מילתא, דהא לא מזכיר אלא שסכך על גבה לחוד. משמע דזה לחוד כבר מספיק לפוטרו מתרומות ומעשרות ושביעית".

מכל מקום יתכן דחממה לא יצאה מגדר שדה, שהרי רגילים לגדל בה, וכמו שכתב החזון איש (סימן כ אות ו): "הא דתנן ועושים להם בתים אינו עניין לנוטע בבית, דהתם הגג מצד האילן, או שיש בגג חלונות באלכסון שמגן בפני החמה ואינו מגן בפני הגשמים ובפני הטל והאוויר, והתם הבית להיטיב הגידול. אבל נוטע בבית הצמחים הם במצב בלתי טוב ורצוי, שנשלל מהם תועלת הגשמים והטללים והאוויר וקווי השמש, והבית להם לרועץ".

אך אין הכרח בדבריו. דאת הקושיה מהמשנה ועושים להם בתים דחינו לעיל, וממילא התיורן אינו מוכרח. ומצד הסברא אף דאינו בית, מכל מקום יצא מכלל שדה, וכמו שכתב הרב קוק, הובאו דבריו לעיל.

מכל מקום בנידוננו שמדובר בשתי קירות הם קירות של צריף יש להקל, ולרווחא דמילתא אמרתי שיעשו הגג מזכוכית ולא מניילון, כדי שיהיה על זה שם בית דאפשר לדור שם, וגם אי אפשר לומר עליו שהיום בית ומחר מוריד הניילון ויהיה שדה.

## ג. עציץ נקוב

### 1. בדיני שבת

במסכת שבת (דף פא עמוד ב) איתא:

”אמר ריש לקיש: צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו, והתולש ממנו בשבת חייב חטאת. אמר רבי פפי: שמע מינה מדריש לקיש האי פרפיסא ורשי: עציץ נקוב שורעו בח שרי לטלמולי. מתקיף לה רב כהנא: אם אמרו לצורך, יאמרו שלא לצורך? אמר אביי: פרפיסא... היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות מחייב משום תולש. היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע חייב משום נוטע.”

ופירש רש”י: ”חייב משום תולש - דאינו נהנה שוב מריח הקרקע. ולי נראה דהאי חייב לאו דווקא, אלא אסור משום דדמי לתולש, דאי חייב ממש קאמר, לצורך היכי שרו רבנן איסור כרת וסקילה משום קינוח?!”

הרמב”ם לעומתו פסק (שבת פרק ח הלכה ד): ”גבשושית של עפר שעלו בה עשבים: הגביהה מעל הארץ והניחה על גבי יתדות - חייב משום תולש. היתה על גבי יתדות והניחה על הארץ - חייב משום זורע.”

הרמב”ם מפרש כנראה חייב כפשוטו, וכנראה שזו הסיבה שהוא לא הזכיר את ההיתר לקנח בצרור שעלו בו עשבים, משום שאם יש בזה איסור מן התורה, אף במקום צורך אסור.

מכל מקום יתכן שהמחלוקת בין רמב”ם לרש”י היא רק בהגדרת פרפיסא. היינו רש”י פירש שהפרפיסא הוא עציץ, ממילא האדמה שבו מוגבהת מעט מעל הארץ, ולכן הגבהתו או הורדתו אינה אסורה אלא מדרבנן, משום שיש בכך רק הרחבת או צמצום האוויר שבינתיים, אך לא יצירת אויר חוצץ או ביטולו המוחלט של האוויר החוצץ. מה שאין כן לפי הרמב”ם שפירש כי פרפיסא היא גבשושית של עפר, הרי שאין הפרש בין העפר לאדמה, ולכן ביטול האוויר בהורדת הגבשושית מן היתדות לארץ הוא ממש זורע, והגבהת הגבשושית היא יצירת חוצץ ומחייבת מן התורה כתולש.

אם נקבל הסבר זה ייצא שלהלכה הרמב"ם ורש"י אינם חולקים. כולם מודים שביטול מחיצת האוויר או יצירתה אסורה בשבת מן התורה, והרחבת מחיצת אויר או צמצומה אסורה רק מדרבנן. והסברא מוכרחה להיות שכאשר הגבשושית מונחת על הארץ יש יניקה, כאשר היא מוגבהת אין יניקה, ולכן יש כאן איסור תולש ונוטע מן התורה. מה שאין כן כאשר שניהם מוגבהים ואין יניקה, הגבהה רק דומה לתולש והתורדה רק דומה לנוטע ולכן האיסור הוא מדרבנן בלבד.

אך בדרך כלל מרגלא בפומייהו דרבנן שקיימת כאן מחלוקת בין רש"י, תוספות, ר"ן ושאר ראשונים לבין הרמב"ם, וכן כתב הבית יוסף אורח חיים סימן שלו: "דלהרמב"ם דין עציץ נקוב שווה לדין גבשושית". ונראה לפרש את הסברא בה בכמה דרכים.

א. הרמב"ם סבור דבזמן שהפרפיסא בארץ היא יונקת מן הארץ וכשהיא מוגבהת אינה יונקת. רש"י סבור שגם כאן וגם כאן יש יניקה או שגם כאן וגם כאן אין יניקה.

ב. רש"י מסכים שכאשר העציץ על הארץ יש יניקה וכשהוא באוויר אין יניקה, אלא שלדעתו הגדרת תולש וזורע היא דווקא בדבר מוחשי, היינו כאשר רואים את פיסת הקרקע נתלשת מן האדמה, או את הגבעול נקצץ. כאשר ההגבהה או התורדה יוצרים רק הבדל במצב יניקה, בלתי גראה, אפילו אם הם גורמים ליניקה שלא היתה קודם, או מפסיקים יניקה שהיתה, כל שהדבר הוא רוחני בלבד, אין איסור מן התורה.

ג. אין מחלוקת במציאות, וגם לרש"י וגם לרמב"ם קיימת יניקה בכל מצב, והמעבר גורם רק להפרש בכמות ובאיכות היניקה. היינו, לכולי עלמא יש יניקה רבה יותר כאשר הפרפיסא סמוכה לקרקע מאשר כשהיא על גבי יתדות, שגם אז היא יונקת אבל פחות. המחלוקת בין רש"י לרמב"ם היא האם יצירת הפרשים במצב יניקה אסורה מן התורה או מדרבנן.

בדיני שביעית אנו דנים בשני עניינים. גם במה שדנו פה, היינו בהגבהת עציץ והורדתו. ויש להניח דאם נאמר דסמוך לארץ הוא יונק ועל גבי יתדות אינו יונק כלל, דגם בשביעית יהיה בזה איסור, ואפילו דאורייתא. אבל אם בשניהם קיים מצב יניקה או בשניהם אין יניקה, זה ודאי שלרש"י, שבשבת האיסור הוא מדרבנן בלבד, צריך עיון אם אף בשביעית אסרו, אלא אף לפי הרמב"ם, שבשבת יש בכך איסור תורה, צריך עיון האם הגדרות אלה תופסות אף לעניין שביעית.

באשר לזריעה בתוך עציץ, יש לבחון את דיני זריעה בעציץ בשאר מצוות התלויות בארץ, האם גם בעציץ קיימים דינים אלה או לאו. מכל מקום לגבי שבת קיימא לן (שלחן ערוך סימן שיב סעיף ג): "צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו", וכתב המגן אברהם (סעיף קטן ד): "ומדסתם שמע מינה דסבירא ליה, דאפילו מונח על הארץ מותר ליטלו, דאין בזה משום תלישה אלא איסורא דרבנן, ומשום כבוד הבריות לא גזרו, כמו שכתבו רש"י ור"ן. וכן משמע בסימן שלו סעיף ח (ושם: "עציץ אפילו אינו נקוב, יש ליוהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או איפכא" ויש ליוהר הוא איסור דרבנן בלבד) דלא כהרמב"ם. ואף שהמשנה ברורה בסימן שלו (סעיף קטן מד וביאור הלכה דיבור המתחיל אפילו) לא כתב כן, בסימן שיב כתב כהמגן אברהם, וכן פסק הרב פרנק דקיימא לן כרש"י (הר צבי שבכרם ציון עמוד צג).

## 2. בדיני מעשר ושביעית

במסכת גיטין דף ז עמוד ב איתא:

תנן: עפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ חייב במעשר ובשביעית. אמר רבי יהודה: אימתי בזמן שהספינה גוששת, אבל אין הספינה גוששת פטור. אמר רבי זירא: עציץ נקוב המונח על גבי יתדות באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן. אמר רבא: דילמא לא היא. עד כאן לא קאמר רבי יהודה התם אלא בספינה העשויה לברוח, אבל עציץ שאינו עשוי לברוח לא. אי נמי עד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא בספינה דלא מפסיק אווירא, דמיא כי ארעא סמיכתא דמיא, אבל עציץ דמפסיק אווירא לא.

יוצא אם כן שלפי רב זירא דין עציץ נקוב הוא כדין ספינה לעניין מעשר ושביעית לפי רבנן, אף על פי שהוא מונח על גבי יתדות הריהו חייב במצוות אלה, ולפי רבי יהודה כיוון שאויר מפסיק בין העציץ לקרקע אינו חייב. לפי זה נסביר המחלוקת ביניהם או בשאלה אם יש יניקה כאשר אויר חוצץ או לאו, או דלכולי עלמא יש יניקה גם כאשר מונח על גבי יתדות, אבל לרבי יהודה דין מצוות התלויות בארץ הוא דווקא בארץ גופא, או דלכולי עלמא אין יניקה, ואף על פי כן לרבנן חייב במעשר ובשביעית לכל הפחות מדרבנן.

רבא דוחה: יתכן שבעציץ רבי יהודה מודה. היינו הוא סובר שרבי יהודה מודה או שיש יניקה כאשר אין הדבר נע, או שמצוות התלויות בארץ קיימות אף בעציץ נקוב על גבי יתדות, או שאף על פי שאין יניקה בעציץ חכמים גזרו.

התוספות כתבו שהאפשרות השנייה שמעלה רבא, שאולי רבנן מודים, היא דיחוי בעלמא, והאמת היא שעציץ כמחובר גם כאשר הוא מונח על גבי יתדות. והם

מוסיפים שמה שלמדנו במסכת שבת שהמרים פרפיסא מהקרקע על גבי יתדות חייב, היינו רק מדרבנן וכרש"י.

נמצינו למדים כי לדעת התוספות יש להשוות שבת לשביעית. ולמדנו גם שלדעתם עציץ נקוב על גבי יתדות יונק מן הקרקע ונחשב כמחובר. לפי זה הרמב"ם חולק על רש"י רק במסקנה הנובעת מכך, ולדעתו אף על פי כן יש כאן חיוב מדאורייתא. ומכל מקום לעניין שביעית גם לפי תוספות יתכן שיש שביעית מן התורה במונח על גבי יתדות שהרי הוא כמחובר.

עיי' במאירי לשבת שם שכתב: "צרור שנפלו בו עשבים מחמת תלותית הניר, מותר ליטלו כדי לקנת, הואיל והצרור בפני עצמו עומד ואינו מחובר לקרקע כל כך". אף על פי שיונק מן הארץ אין כאן עקירה... מעתה עציץ נקוב המונח על הקרקע אסור לטלטלו שהרי יונק הוא מן הארץ, אלא אם כן היה מונח על גבי יתדות, שאינו יונק מן הארץ".

יוצא שלדעת המאירי יש יניקה כשהוא על הארץ ואין יניקה כשהוא על גבי יתדות, ואף על פי כן הסביר שלפי רש"י יש כאן רק איסור דרבנן. לפי זה הטעם הוא כנראה משום שיש כאן תלישת יניקה רוחנית בלבד, והרמב"ם החולק יסבור שאף בהפסקת יניקה כזו יש איסור תולש. מכל מקום לעניין שביעית יש לומר כפי שאמרנו לעיל, שאף אם אין יניקה קיים איסור זריעה בעציץ זה (לכל הפחות) מדרבנן, ואיסור הורדה לארץ אף מדאורייתא.

ובפירושו למסכת גיטין (שם) כתב: "עפר חוצה לארץ הבא בספינה לארץ ועומד עכשיו בנהרות של ארץ ישראל, אם זרעו בו זרעים וצמחו חייבים בתרומות ומעשרות, ושביעית נוהגת בהם כאילו צמחו בארץ ישראל עצמה. במה דברים אמורים בזמן שהספינה גוששת... ונמצא יונקת מקרקע של ארץ ישראל... וכן עציץ נקוב שיש בו עפר חוץ לארץ והוא מונח על הארץ על גבי יתדות הרי הוא כספינה שאינה גוששת ופטור".

ומשמע גם כאן שאם היה בעציץ עפר ארץ ישראל, כיוון שיונק הצמח מן העפר עצמו שבתוך העציץ שהוא אדמה של ארץ ישראל, יש בו דין שביעית, לכל הפחות מדרבנן.

2. מהגדרה זו יוצא שאמנם דין צרור כדן עציץ, ששניהם אינם מחוברים לקרקע כל כך, וממילא אף שרש"י והרמב"ם משתמשים במונחים שונים, זה בגבשושית וזה בעציץ, הם חולקים ואין להשוות ביניהם.

אך בסוף דבריו משמע אולי אחרת, וזו לשונו: "ממה שכתבנו למדת שכל שהעציץ מונח על גבי יתדות, אף על פי שהוא נקוב אינו כמונח בקרקע, וכן ביארנוה לעניין שבת שכל שהוא מונח על גבי יתדות כתלוש הוא".

אך נראה שדבריו תואמים. דינו אמנם כתלוש, ולפי זה אף בשביעית אם הורידו לארץ הרי זה זורע, לכל הפחות מדרבנן. עם זאת הזריעה בתוך העציץ המוגבה יכולה עדיין להישאר אסורה.

הגהות אשר"י אינו סובר כמאירי, שכתב: "אף על גב דמונח על גבי יתדות יונק מן הקרקע קצת, הלכך מדאורייתא אין חייב משום תולש ומשום נוטע". ומצאתי לו ראייה בתוספתא עוקצין (פרק ב הלכה י והובאה באחרונים): "עציץ נקוב שנתנו על גבי שתי יתדות, אפילו גבוהה מן הארץ אמה אינו מכשיר, דחשיב כמחובר לארץ". ואם הרמב"ם מקבל שיש השוואה בין חיבור לטהרה לחיוב ליניקה לעניין שבת, על כורחך שסובר שאף על יצירת הפרש ביניקה חייבים.

מכל מקום יצא לנו שהעברת עציץ מעל גבי יתדות לעל גבי קרקע בשביעית ודאי אינה אסורה מן התורה, ואולי אף מדרבנן לא. ומאידך זריעה בעציץ המונח על גבי יתדות אסורה, אולי אף מדאורייתא.

### 3. להלכה

א. הורדת עציץ על גבי קרקע:

הגרי"ם טיקוצ'ניסקי (ספר השמיטה עמוד טו) כתב: "משום זורע ליכא בכהאי גוונא בשביעית, דהוא אינו מזריע בארץ אלא שמניחו על הארץ וגורם שאחר כך על ידי היניקה תתהווה מעצמה, וכשמחזירו אין עושה זריעה חדשה".

אך כבר כתב הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה סימן מא אות א): "נראה לעניות דעתי דלשיטת הרב המגיד בדעת הרמב"ם פרק ח משבת הלכה ד, דעציץ נקוב מוגבה באוויר חשיב לגמרי כתלוש (וכאמור זו אף שיטת המאירי) אסור להגביה עציץ נקוב מן הארץ ולחזור ולהורידו על גבי קרקע... וכן הוא גם לעניין שביעית... ואם כן מיד כשהגביהו נעשה תלוש, וכשחוזר ומורידו הוה ליה זורע או נוטע. וכמו כן יש להיזהר אליבא דכולי עלמא שלא להורידו על הארץ אם הוא עומד על גבי דבר המפסיק בין הנקב ואויר הקרקע... ואף שמסתבר דלעניין שביעית כיון דלא עביד מידי בגוף הקרקע אין זה זורע ממש אלא תולדה... אבל מכל מקום כיון שמשבית ודאי את הזרעים בפעולה זו שהוא מעמידם על גבי קרקע אפשר דאסור מדרבנן, דלא גרע מעושה בתים לצל וכדומה". וראה שם שבעניין מגביה ומוריד מצדד לקולא, מכל

מקום אם היה מונח על גבי יתדות ומורידו על גבי קרקע יש לאסור אף בשביעית לכל הפחות מדרבנן.

אלא דזה הוא לשיטת הסוברים שעציץ על גבי יתדות דינו כתלוש. לדעת הגהות אשר"י שדינו כמחובר צריך עיון, ומכל מקום נראה דאף לפיו אסור, דלכולי עלמא יש בזה תוספת יניקה, ולא גרע מכל עורה אחרת להצמחה דאסור. ושמא יש לומר דאף הגרי"מ טיקוצ'ינסקי יסבור כן, דאחר כך כתב (עמוד צו) "שכשאינו זורע בעציץ הנקוב אלא שמניחו על הארץ ודאי שאין זה איסור תורה", ומשמע דמסכים שאולי יש בזה איסור דרבנן.

ב. זריעה בתוך עציץ נקוב:

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל (ספר השמיטה עמוד צו-צז) פקפק אף בכך: "אפשר שאפילו הזריעה הישרה בעציץ נקוב אינה בכלל שדך לא תורע ולא גם בעבירת ושבחה הארץ, מסברא ומגמרא. מסברא: דסתם זריעה היא כשזורע בארץ גופה, וכאן תחילת הזריעה היא בכלי המיטלטל, וכל זמן שאין השורש יונק מהקרקע גופה אין עדין החיבור מהזורע לארץ... ומגמרא: דהא נקטינן... שמגידולי עציץ נקוב אינו מביא ביכורים (מנחות דף פה), וכתב הרמב"ם משום שנאמר "מארצך" וגידולי עציץ אינן מן הארץ... אם כן אפשר לומר דגם בשביעית דכתיב "שדך לא תורע" ושבחה הארץ צריכה להיות הזריעה בארץ גופה או בעציץ כשכבר נתחבר לארץ על ידי שורשים אחרים".

יוצא מדבריו שכל מה שלמדנו עד עתה שדין עציץ נקוב כדין הארץ הוא דווקא אחר שיש בו זרעים, ממילא אין כל ראייה למקרה שזורע בעציץ שעדיין אין בו זרעים. גם ממשנה מפורשת (דמאי פרק ה משנה י), שם שנינו: "עציץ נקוב הרי הוא כארץ. תרם מן הארץ על עציץ נקוב או מעציץ נקוב על הארץ תרומתו תרומה", ומשמע שדינו כארץ מן התורה כי אחרת לא היתה תרומתו תרומה. והלשון "עציץ נקוב הרי הוא כארץ" מעידה גם על כך שדינו כארץ מן התורה, וגם שכן הדין לכל מילי, אף בשביעית. גם הסוגיא הנ"ל במסכת גיטין (דף ז) משווה דין מעשר ושביעית וכוללת אותם בחדא מחתא. וכן פסק הרמב"ם (הלכות תרומות פרק א הלכה כג): "עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ, בזמן שהספינה גוששת לארץ הרי הצומח בו חייב בתרומה ומעשרות ושביעית כצומח בארץ ישראל עצמה". אך כל זה הוא אחר שנזרע ואחר שצמח, ואין מכאן ראייה שגם הזורע בעציץ נקוב שאין בו זרעים דין שביעית חל בו, ונאמר שעבר על איסור.

עיינן במנחת שלמה (להגרש"ו אוירבך) סימן מ שבתחילה חשב לחלק כהגרי"מ, אך חזר בו והוכיח מכמה מקומות שעציץ נקוב נחשב כמחובר גם קודם יניקת זרעים. אלא שבסוף הסימן הוא פקפק שוב, והעלה סברא דשמא האיסור הוא רק מדרבנן: "אף אם נאמר שגם קודם הוריעה חשיב העפר כמחובר, מכל מקום חלוקה היא זריעה זו משאר הזריעות שהורע תיכף מתבטל לגבי הקרקע ואינו יכול להטלטל ממקום למקום, מה שאין כן זה שזרע או גטע בעציץ נקוב הרי הזרעים אינם מחוברים ממש לארץ כי הרי ניידים ממקום למקום, לכן אפשר דרק בשבת שהתולדות אסורות מדאורייתא הוא דמחייב על זריעה בעציץ נקוב, מה שאין כן בשביעית אפשר שפיר לומר דלא אסור אלא מדבריהם, והדבר צריך הכרע.

אף על פי כן נראה שהסברא נוטה יותר שזריעה זו אסורה מן התורה, דסוף סוף זהו מקום חיותו, ופעולת הזריעה דומה והתוצאה דומה, וקשה לקבל שהעובדה שאפשר לטלטל את האדמה תוריד את מדת האיסור מדאורייתא לדרבנן.

מכל זה אתה למד שעציץ נקוב חייב בכל דיני שביעית מן התורה, ואף הזריעה בו קרוב לומר שאסורה מן התורה, ואין להקל בו כלל אפילו בתוך בית.

ג. מה נחשב נקוב?

במשנה סוף פרק ב דעוקצין שנינו: "עציץ שהוא נקוב אינו מכשיר את הזרעים... כמה הוא שיעורו של נקב? כדי שיצא בו שורש קטן". ובמסכת דמאי גבי דיני תרומה שנינו: "עציץ נקוב הרי הוא כארץ", ופירש שם הרמב"ם: "אם היה נקוב כשיעור שורש קטן והוא פחות מכזית, וכן כתב בהלכות תרומות (פרק ה הלכה טו) ובעוד מקומות.

זית הוא 2.7 סמ"ק, ולפי זה יוצא שבקוטר 1.7 ס"מ נחשב כאינו נקוב. (נפח הוא:  $2.7 = 4\pi R^3/3$ ;  $R = \sqrt[3]{-0.64}$ ;  $2R = 1.7$ ) מכל מקום הזית אינו עגול כדודר, ואין לנו אלא מה שכתב החזון איש (סימן כה אות א): "ואין אנו בקיאים בו בדיוק ויעשו רק כפי הוצאת משקים ברווח". והכי נהיגינן, שחורים להוצאה משקה, דזהו המצוי בעציצים, אינם הופכים אותם לנקובים.

ונוף שיוצא מחוץ לעציץ מחשיבו כנקוב. נלמד ממשנה פרק יב דעוקצין. ראה בספר נחפה בכסף יורה דעה סוף סימן ה (דיבור המתחיל עוד ודיבור המתחיל איך) וכן כתב החזון איש (סימן כב סעיף קטן א): "יש ליהרהר שלא יצאו הנופות חוץ לעציץ, שאז דינו כמחובר". ודלא כספר השמיטה (פרק ג סעיף ו) שהקל בזה. (ועיינן עוד לעניין שבת באגלי טל קוצר סעיף קטן יח ובשביעית השבת מלאכת קוצר סעיף ח ובאר רחובות אות י.)



## ד. עציץ שאינו נקוב

הר"ן (שבת שם) כתב מפורש את דינו של עציץ שאינו נקוב לעניין שבת: "אמרו המפרשים ז"ל דדווקא נקוב הוא דאסור, אבל כל זמן שאינו נקוב, דלית ביה משום תולש... מותר לסלטלו". בפשטות נראה שאף לעניין שביעית דינא הכי. ולכאורה יש להקל לא רק בכך שאין איסור להורידו על הארץ, אלא אפילו זריעה ממש אינה אסורה בו, כיון שאינו יונק מן הארץ, ולכל הפחות מדאורייתא אינו אסור.

כהר"ן כתב גם המאירי שם: מכל מקום בשאינו נקוב יראה שאין איסור בדבר, וכן כתבו חכמי הדורות, והמאירי לשיטתו שאפילו נקוב העומד על גבי יתדות אינו נחשב כמחובר.

ובהגהות אשר"י (סוף פרק ח דשבת) למד ר"י מדברי הרא"ש כי "האי עציץ נקוב שמונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות חייב משום תולש מדרבנן, או אם מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע חייב משום נוטע ומדרבנן, אף על גב דמונח על גבי יתדות יונק מן הקרקע קצת, הלכך מדאורייתא אין חייב משום תולש ומשום נוטע". והוסיף בשם מהרי"ח: "משמע אם הפסיקו בעצים או בבגד, דפסיק יניקתו לגמרי, שייך בו תלישה ונטיעה מדאורייתא". אם כן נדין זה נראה דמסכים הוא עם המאירי, דלכל הפחות איסור תורה אין בוורע בתוך עציץ בלתי נקוב.

הנה במשנה דמאי הנ"ל גבי תרם מנקוב על שאינו נקוב למדנו שהתורם משאינו נקוב על הנקוב תרומה ויחזור ויתרום, ומן הנקוב על שאינו נקוב תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשר, ומשמע שחייב בתרומות ומעשרות בעציץ באינו נקוב, על כל פנים מדרבנן. כך גם פירש שם הרמב"ם: "הצומח בכלים שאינם נקובים אינו חייב בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן, מפני שהוא מובדל מן הארץ". משמע דהוא הדין נמי בשביעית שיהיה חייב בדיניה מדרבנן.

גם גבי שבת למדנו כן במשנה (סוף פרק י): "התולש מעציץ נקוב חייב ושאינו נקוב פטור". משמע פטור אבל אסור. ואף שיתכן דדווקא גבי שבת החמירו, מכל מקום יתכן דהוא הדין לשביעית שחייב בזריעה מדרבנן.

גם בכלאיים נאמר במשנה (סוף פרק ז): "עציץ נקוב מקדש בכרם, ושאינו נקוב אינו מקדש", והגמרא במנחות (דף ע עמוד א) אומרת שמדאורייתא אינו מקדש, אבל מדרבנן אף בעציץ שאינו נקוב אסור. ומלשון הגמרא שם משמע דדין זה אינו מיוחד לכלאיים דווקא, דאמרינן שם: "אמר שמואל: הזורע כלאיים בעציץ שאינו נקוב אסור. אמר אביי: בשלמא אי אשמעינן לוקה מכת מרדות מדרבנן שפיר, אלא אסור מאי קא משמע לן, דמדרבנן הוא זריעה? תנינא: תרם משאינו נקוב על הנקוב

תרומה ויחזור ויתרום". יוצא שלגמרא כל כך פשוט שיש כאן איסור ושהוא מדרבנן בלבד, עד כדי כך שמיותר לכותבו, משום שניתן ללמוד אותו ממצווה אחרת, ומשמע שהוא הדין שביעית נמי, גם אסור מדרבנן לזרוע כמו בכלאיים, וגם יש ליכול דיני שביעית מדרבנן, כמו שחייב בתרומות ומעשרות מדרבנן.

עיינן גם בירושלמי ערלה (פרק א סוף הלכה ב): "הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה. רבי יוסי אמר: מפני שהשורשים מפעפעים בו. רבי יונה מפיק לישנא: כלי חרש עומד בפני שורשים(?). רבי ירמיה בעי: נטע בו דלות מאחר שהוא כנקוב אצל האילן, כנקוב הוא אצל הזרעים". ופסק הרמב"ם (הלכות מעשר שני ונטע רבעי, פרק י הלכה ח): "הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה. אף על פי שאינו כארץ לזרעים, הרי הוא כארץ לאילנות". מכל מקום אינו מונע שאם היה ערלה אף בזרעים היה חייב בה מדרבנן.

בתשובת הרא"ש (כלל ב סימן ד) בשאלת כרם שעל הגג והשיב: "יראה לי דכל כי האי גוונא חייב בתרומה ובערלה, דלא איירי בגמרא לפטור אלא מן הדבר הזרוע בדבר המטלטל כגון עציץ וספינה, דלא הוי זרוע בארץ ואין דרך לזרוע כך... אבל כשהוא נקוב חשוב כמחובר לארץ כי השורשים יונקים... וכן לענין שבת תנן התולש מעציץ נקוב חייב ושאינו נקוב פטור". ואף שבדבריו האחרונים רצה להביא ראיה שנקוב יונק, יש בכך ראיה שאינו נקוב יונק מדרבנן, ואם כן הוא הדין אף בשביעית.

הגר"א חלק על הרא"ש, ולשיטתו אין דין ערלה בנוטע על הגג. והסיק מכך הרב פרנק (הר צבי שם סימן יד) בזה הלשון: "לפי שיטתו בנידון דידן ליתא לדין שביעית, דעפר זה המונח על הגוזזטרא אין לו דין קרקע עולם לשום דבר". ונראה דאף את דבריו יש לפרש דהיינו מדאורייתא, כי מדרבנן חייבים במצוות אלה אף בעציץ שאינו נקוב.

כך כתב גם החזון איש (סימן כא אות א), שהזרוע בעציץ שאינו נקוב אסור מדרבנן. אמנם הגרש"ז אורבך מפקפק בכך וחוכך להתיר, וזו לשונו בתמצית: "בשו"ת נחפה בכסף ובספר שדה הארץ כתבו לאסור זריעה בעציץ שאינו נקוב בשביעית. והנה עיקר טעמייהו הוא משום דקא מדמי שביעית לתרומות ומעשרות. ובאמת מצינן שגם בכלאיים גזרו איסור באינו נקוב אטו נקוב... מכל מקום נראה שאין לדמות גזרות חכמים זו לזו אחרי שלא בכל מקום גזרו אינו נקוב אטו נקוב. עיינן גיטין דף כב עמוד א, ועיינן גם באור זרוע הלכות ערלה סימן שיג דפסק שהנוטע בעציץ שאינו נקוב פטור מערלה. וכן הוא ברא"ש הלכות ערלה סימן ג, ולא זכרו כלל דחייב על כל פנים מדרבנן. ואף דלא קיימא לו כוותייהו היינו משום דלגבי אילן חשבינן ליה כנקוב... ועל כן צריך לומר שדווקא בתרומות ומעשרות

וכלאיים שנוהג בכל השנים גורו, מה שאין בערלה, ואם כן הכי נמי שביעית שהיא רק משבע שנים לשבע שנים".

ובמחילת כבוד תורתו כל דבריו צריכים עיון. מה שכתב להוכיח מהרא"ש דלא הזכיר שחייב בערלה בעציץ שאינו נקוב מדרבנן, יש לרחות משום שהרא"ש אינו מדבר כלל בעציץ אלא בספינה, ויתכן שבספינה באמת פטור מפילו מדרבנן משום שמהלכת, וכמו שאומרת הגמרא. ומה שכתב להוכיח מהאור זרוע, מלבד מה שההוכחה היא בדרך השלילה בלבד ואינה מוכרחת, יש לומר עוד דראשונים אלה סבירא להו לאידך גיסא, דדווקא בערלה, שהוא אילן, פטור מערלה בעציץ שאינו נקוב, משום שאין דרך לזרוע אילנות בעציץ שאינו נקוב, אבל בשביעית דאיירי בזרעים, עינינו הרואות דזרעים אף בעציץ שאינו נקוב ומשום כך חלים עליו דיני שביעית. וכיון שעציץ שאינו נקוב חייב בשביעית, חייב אף אם זרעו בתוכו אילן.

גם מה שכתה להקשות מאי שנא כלאיים ותרומה מערלה וחילק ביניהם, וחידש שלפי חילוק זה דין שביעית כדין ערלה, הוא קשה. דאין לבנות דין מקושייה, דהנה אף אם תמאן בחילוקנו הנ"ל, הלא ניתן למצוא חילוק אחר בין ערלה לשאר מצוות התלויות בארץ ועל פיו לא יהיה דין שביעית כדין ערלה. ובמיוחד שסוף סוף קיימא לו דדין ערלה קיים אף בעציץ שאינו נקוב, ואם כן למה שנשאיר דין שביעית שונה מכולם? וכיון שכך כתבו כל האחרונים הנ"ל, והוסיף שם שכן משמע מהראשונים בגיטין (דף ז גבי הטומן את הלוף בשביעית) ומהרדב"ז (הלכות שמיטה פרק א הלכה ו), ומכולם משמע לאסור, איך נבוא אנן להתיר? ועיין עוד בחזון איש (סימן כו אות ד) שכתב: "אבל חלילה להקל עציץ שאינו נקוב בחוץ ואפילו בשל מתכת, דסתמא רהיטא דאינו נקוב כנקוב מדרבנן".

על כן נראה למסקנה שאיסור זריעה איכא אף בעציץ שאינו נקוב מדרבנן.

### ה. עציץ שאינו נקוב בבית

בחר דסליקנא דזריעה בעציץ שאינו נקוב אסורה אבל מדרבנן בלבד, יש מקום לומר דמה שלא הכריעו הפוסקים לקולא בבעיא דירושלמי דזרע בתוך בית הוא משום דהספיקא היתה עיקרה בדאורייתא, ולכן אף בשמיטה מדרבנן אסרו, וכמו שכתב החזון איש. אבל בעציץ שאינו נקוב, דלכולי עלמא איסורו מדרבנן בלבד, יש להקל בזרע בתוך בית, אף בזמן ששמיטה היתה דאורייתא, וכל שכן בזמן הזה ששמיטה מדרבנן.

ועוד, דכתבנו לעיל דהרמב"ן והרשב"א למדו שדין שדך שייך אף בשביעית, אלא דבאמת לא כתבו כן לעניין בית אלא לעניין עציץ שאינו נקוב לדעת ר"ש, ועל כן בעציץ שאינו נקוב ובתוך בית ודאי שיש להקל ולהתיר אף מדרבנן.

וכן כתב החזון איש (סימן כב אות א): "והיכי שהעציץ בבית, אם תמצא לומר דזורע בבית דרבנן יש לומר דבעציץ שאינו נקוב לא גזרו, כיון דגם בזורע אינו אלא דרבנן. ואחרי שכבר הורה זקן, פאת השולחן, להקל אף בזורע בבית, המיקל בעציץ שאינו נקוב בבית יש לו במה לסמוך". וכן כתב בסימן כו אות ד, וכן פסק ערוך השולחן ריש סימן טו, וכן פסק בספר השמיטה פרק ג סעיף ה (עמוד טז), וכן נהגו.

## ו. אינו נקוב - מהו?

### 1. עץ וחרם

בעניין ספינה פירש רש"י (גיטין דף ז עמוד ב) "ספינה של חרס היא ואינה צריכה להנשב אם היתה מונחת בקרקע", ולכן כשהגמרא מדברת בעציץ נקוב פירש רש"י: של עץ. יוצא שלדבריו של חרס נחשב בנקוב תמיד, דהיינו חציצה של חרס בין העציץ לקרקע אינה חציצה. וכן כתב הרא"ש (הלכות ערלה סימן ג) בשם הירושלמי, שאין כלי חרס עומד בפני השורשים.

התוספות חולקים על רש"י וסוברים דשל עץ אף בלא נקיבה נחשב כנקוב ושל חרס בעי נקיבה. היינו חרס נחשב לחציצה, ודווקא עץ אינו נחשב לחציצה. וכדעת התוספות כתבו רשב"א וריטב"א ומאירי.

אך דעת מספר ראשונים כדעת הירושלמי הנ"ל, שחלוקה זו דווקא באילן אמורה, ששורשיו יונקים גם דרך עץ או חרס, אבל בזרעים בין במחיצה של עץ בין של חרס אינם יונקים. וכתב החזון איש (סימן כב, א) דיש להקל כשיטתם. ובספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי (עמוד יז) הסביר יותר וזו לשונו: "גם נטיעה וגם זריעה שתיהן מותרות. נטיעה הרי היא בכלל לכמה פוסקים דרבנן ואין להחמיר בכלי חרס שאינו נקוב בבית. וזרעים הרי אפילו בכלי חרס אין שורשיהם מפעפעים לחוץ". ולפיכך נראה דיש להקל בכל חציצה, דמחשיבה העציץ לאינו נקוב.

### 2. רצפה

החזון איש כתב בפשטות (שם): "וכל שכן בעומד על רצפה של אבן, שאינו יונק מן הארץ". ברם הגרש"ז אורבך רוח אחרת עמו (סימן מא אות ב). הוא סבור כי "עציץ נקוב שעומד על גבי רצפה, אפשר דכיוון שהרצפה קבועה ומחוברת יפה עם

הקרקע רואים את הרצפה כצונמא שעל גבי קרקע. ואם הניח עפר על גבי צונמא וזרע בתוך העפר הרי פשוט דחשיב ממש כזורע בארץ מפני שהעפר עצמו חשיב כקרקע. וכיוון שגם לסוברים דעציץ נקוב... אם עומד על גבי קרקע הרי הוא כארץ, ואין רואים אותו כמוגבה מהארץ מחמת עובי השולים של העציץ... הכי נמי גם כאן, אף על פי שהעפר הוא בתוך עציץ המטלטל, מכל מקום אפשר דיש לראותו כעפר שעל גבי צונמא דחשיב כקרקע, אפילו בכהאי גוונא דלא בטיל ממש לגבי הקרקע".

ואף שיש בדבריו כמה חידושים להחמיר. גם שרצפה נחשבת כצונמא אף על פי שאינה כסלע שהוא חלק מהארץ. גם שעציץ נחשב כעפר על גבי צונמא אף על פי שיש הפרש מעט אויר ביניהם, שאף שלגבי עפר אינו נחשב מפסיק, דסוף סוף אדמה מול אדמה, מכל מקום לגבי צונמא וכל שכן רצפה יש להחשיבו כחוצץ, וגם שעציץ מטלטל ואינו בטל לגבי רצפה וצונמא כמו עפר על גבי צונמא. ואם כן יש מקום לפקפק בדבריו ולהקל מכמה צדדים, ובמיוחד ששמיטה דרבנן. ויתכן דאף הגרש"ז אוירבך יתיר כשהוא בתוך בית דאינו צונמא, וכן הורה להקל מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א, מכל מקום ראיתי להקפיד בזה וכדלקמן.

#### ד. מסקנות הלכה למעשה

נמצינו למדים כי עציץ שאינו נקוב בתוך בית מותר לזרוע בו. ברם בנידוננו אין הדבר כה פשוט. משום שכאמור לעיל אין מדובר בבית ממש אלא בבית שגגו מזכוכית, ויתכן שאף מפלסטיק שקוף. ובחממה אסר החזון איש לעיל משום שהתנאים בה הם לטובת הגידול, ואף שיש פתחון פה לבעל דין, יש לחוש לדבריו אף בנידון דידן דדמי לחממה. לכן:

א. לכתחילה יש לבנות את גג החממה מזכוכית. רצוי שיהיה בית יותר קבוע ושם של בית, ולכן עדיף שלא להשתמש בגג פלסטיק שבקלות אפשר להורידו. ואף שהיה מקום לומר שדווקא גג זכוכית היה הופך הבית למקום ש"מיטיב הגידול" (לשון החזון איש) ודווקא ניילון גורם לצמחים להיות יותר במצב "בלתי טוב ורצוי" מחמת הרוחות, מכל מקום כיוון שלדעת העוסקים במלאכה גג פלסטיק מספיק לרוחות, לכתחילה יש לבנות מזכוכית.

ב. יש לבנות רצפה ממרצפות או מבטון, כדי שיהיה הפסק בין הקרקע לצמחים, ומכיוון שלדעת הגרש"ז אוירבך זה אינו מספיק, יש לשים על כל הרצפה מחיצת מתכת מאסבסט וכדומה.

יש להעיר:

1. אין להסתפק בצלחת מתחת לעציץ משום שיש לעציץ עלים וענפים היוצאים מעבר לה.

2. אין להסתפק באסבסט משום שאינו קבוע (גם משום דין בית וגם משום שעשויים לזרוע ולטפל ולא להשגיח שהוא אינו במקום).

3. יהיו זרעים וצמחים שיקנו במשך השנה ממקום אחר. משנה מפורשת אוסרת "לעשות להם בתים" והיינו להכניסם למקום גידול טוב ומועיל יותר. לכן רק אם יהיה ברור במוחש שאין זו חממה ואין שם קרקע ובעציץ שאינו נקוב יש מקום להתיר.

4. יש רצון להקפיד בכל פרט, משום שאין מדובר בגידול כלכלי, אלא בגידול חינוכי, משק צומח לילדים. לכן יש להקפיד כפליים בחיזוק להלכות שמיטה, המונעת מאתנו להקפיד ולעבד כרגיל, ויש לעשות כך שהילדים יחוו בשינוי. מכל מקום אחר כל הדברים האלה מותר לזרוע ולנטוע ולשתול ולעבד כדרך שעושים בכל שנה.



שער חמישי

היתר המכירה



מכירת קרקע בארץ ישראל לנוכרי  
הרב אביגדר נבנצל

הבעלות על המקרקעין בארץ ישראל  
הרב יגאל אריאל

השימוש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים  
חיים יהודה דאום